

Sobre la qüestió: «les noves formes del nacionalisme espanyol»

Ramón Cotarelo

Per què «noves formes»? La pregunta no té res de trivial, perquè caldrà començar per esbrinar si és que en té d'altres, de velles; si en té cap; més concretament: si existeix el nacionalisme espanyol.

LES FORMES DEL NACIONALISME

No conec més que dues menes de circumstàncies històriques que donen lloc al nacionalisme. N'és una la que en podríem dir *la nation fiere d'elle même*, la nació preexistent que es projecta cap al futur amb una interpretació orgullosa del seu passat, on troba la clau del seu camí i de la seua «missió» en el món.

L'altra circumstància és la de la nació *in fieri*, és a dir, el grup autoidentificat com a «nacional» que se sent preterit, hu-

miliat, potser explotat, negat en els seus valors més íntims i sentits, i que lluita per emergir amb personalitat pròpia en l'escenari de la història. Així com el primer és un nacionalisme de maduresa, per dir-ho així, de plenitud, la *fierté*, el *manifest destiny*, el *Volksgeist*, l'altre és un nacionalisme emergent, a vegades fins revolucionari, un nacionalisme de joventut o que s'hi vol identificar com a símbol de la força de la vida, la Jove Turquia, per exemple, la Jove Itàlia i àdhuc la Jove Europa de Mazzini. Tot això —és clar— a grans trets i amb molts matisos, com sempre que es recorre a la història per donar suport a algun raonament. I dic això per curar-me en salut per si de cas hi ha qui fa l'objecció —molt encertada— que, en coses de sorgiment de la nació, sobta trobar Itàlia i Alemanya en camps oposats; pel que fa a classificacions, certament.

El nacionalisme espanyol, si és que existeix, no seria del primer grup i, d'altra banda, fóra ridícul a hores d'ara adscriure'l al segon. I això per raons que tractaré d'exposar tot seguit.

Que no forma part del primer, es dedueix de quelcom molt senzill. Tots els nacionalismes d'aquest tipus recolzen en la idea d'alguna mena d'excepcionalisme positiu que se suposa intrínsec al grup humà en qüestió, elaborat millor o pitjor

Ramón Cotarelo (Madrid, 1943) és catedràtic de Ciència Política i de l'Administració de la Universitat Complutense de Madrid. És autor, entre altres, de les obres *La izquierda, desengaño, resignación y utopía* (1989), *En torno a la teoría de la democracia* (1990), *Transición política y consolidación democrática* (comp., 1992), *La conspiración. El golpe de Estado difuso* (1995), *El desgobierno de la derecha* (1997) i *Ordeno y mando: la derecha contra el Estado de derecho* (1998).

per pensadors i poetes: les aportacions a la civilització (la ciència, les arts, la filosofia), l'amor a la llibertat i el caràcter indòmit del poble, el seu sentit de l'aventura, o la seua relació especial amb Déu. Coses, aquestes, que —evidentment— poden ser més o menys reals, més o menys imaginàries. Però l'excepcionalisme espanyol és negatiu. No vull (i, probablement, no puc) reobrir la vella disputa del regeneracionisme i, encara abans, de l'arbitrisme, aquestes reflexions aclaparadorament pessimistes sobre la condició espanyola, però és clar que mentre França, Anglaterra, Estats Units i, en gran manera, també Alemanya i Itàlia, nodreixen la consciència nacional amb fets immarcescibles, de grans beneficis que els seus pobles han aportat a la humanitat, els espanyols no hem aconseguit d'adjudicar res de semblant al nostre suposat quefer col·lectiu. Aquelles nacions, amb l'afegit molt significatiu dels Països Baixos (potser el primer estat amb consciència de tal de l'època moderna), han identificat algun dels seus moments històrics amb la culminació coetània de l'esperit i la civilització: els Països Baixos i la seua independència, precisament enfront d'Espanya; Anglaterra i la revolució anomenada «Gloriosa»; Estats Units, la independència i els drets humans; Itàlia, l'Imperi Romà i el Renaixement; França, de nou la revolució i el Codi de Napoleó.

És clar que en alguns d'aquests casos les proclamacions contrastaven amb la seua aplicació pràctica, car els drets humans van conviure tranquil·lament als Estats Units amb l'esclavitud, mentre que, per la seua banda, el Codi de Napoleó, juridificació de les llibertats burgeses, fou compatible amb l'estructura d'un imperi que

pretenia imposar la llibertat a sang i foc a Europa, potser per tal de fer realitat aquella pregunta contradictòria de Rousseau en el sentit de si caldria obligar els homes a ser lliures. Tanmateix, aquestes i altres consideracions possibles —em sembla— no entelen el valor del meu argument, que fa referència no pas a l'aplicació pràctica dels postulats, sinó a la seua eficàcia com a ideals de legitimació. I, pel que fa a això, aquests països han fet una veritable construcció legitimatòria amb la seua interpretació del passat. Només els espanyols interpretem la nostra història a la defensiva, de manera exculpatòria, i —a més— ni tan sols compartim una interpretació comuna d'aquesta història en els seus mecanismes més fonamentals. Felip II, de la mort del qual es va complir l'any passat el V centenari, fou un exemple clar d'una ambigüitat moral aclaparadora. Fins els qui defensen que Felip II fou un bon monarca (si és que aquesta expressió té cap significat) reconeixen que si aquell «bon monarca» hagués reeixit en l'episodi de la Invencible, la Reforma hauria acabat a Anglaterra i potser també al continent. I, sense la Reforma, el liberalisme hauria estat impossible. I, sense el liberalisme, el món tindria avui un aspecte bastant més sòrdid.

Perquè ací rau el problema. Tots s'han arranjat per interpretar els seus imperis, les seues *finest hours*, com a triomf de la raó, de la llibertat, del progrés, conquestes que no tan sols hom atribueix a la nació per una mena de codi genètic (més o menys explícitament formulat) sinó que després han desbordat els marcs nacionals respectius i s'han estès per tota la terra en benefici de la humanitat. Només l'imperi espanyol (dels de l'època moderna, és clar) apareix interpretat universalment, fins i

tot per una pila d'espanyols, com una mena de *kingdom of darkness* o —com en diríem a hores d'ara— com allò que més s'assembla, a Europa, a una forma de despostisme asiàtic, un privilegi que compartim amb els russos, i com quelcom que hauria de ser combatut en nom del progrés de l'esperit humà.

Hi ha, fins i tot, en l'origen d'alguns nacionalismes de la primera circumstància, com ara l'anglès o l'holandès, tots dos proveïts d'una fabulosa capacitat per a la propaganda, un element antiespanyol que s'articulava afirmant que la causa de la llibertat a Europa, de la llibertat mercantil, religiosa, civil, era la causa de la lluita contra Espanya. I així, projectat en negatiu, no hi ha nacionalisme que pugui reeixir. Els qui volgueren donar vida a un nacionalisme espanyol li buscaren un origen semi-medieval en la monarquia dels Reis Catòlics, però hagueren de veure-se-les després amb la interpretació dominant antiespanyola, que batejaren com *leyenda negra*. Negra ho és, i a bastament; però no hi ha llegenda de cap mena, si per llegenda s'entén el relat d'uns esdeveniments fabulosos i imaginaris. Perquè els excessos d'Alba a Flandes no tingueren res d'imaginari; la Inquisició a Espanya i Amèrica no fou cap fantasia.

Per a major desgràcia de l'impossible nacionalisme espanyol de la primera forçada, ni tan sols ateny consens dins Espanya mateixa. Per raons que fóra prolix d'enumerar ací, però que pertanyen a aquest excepcionalisme negatiu del nostre país, molts espanyols creuen que la *leyenda negra* és més vertadera que les diferents històries rosades que els frustrats artífexs del nacionalisme espanyol hagen pogut ordir. Una part important d'aquesta ma-

nera de pensar i de fer correspon al que genèricament en podríem dir l'«esquerra espanyola». Fa relativament poc temps en tinguerem una bona prova amb la commemoració de V centenari del descobriment d'Amèrica. Per bé que l'organitzador del *magno evento* (precisament l'esquerra llavors al poder) estava una mica descoratjat per haver de rememorar un fet amb el qual sempre pretengué justificar-se la dictadura, és a dir, la Hispanitat, i acabà acceptant una fórmula de compromís que eliminava el terme «descobriments», políticament incorrecte, i el substituïa per «encontre», com si això tingués cap sentit; no pogué mantenir a ratlla els més radicals dels seus, que de seguida començaren a parlar de «genocidi» de la població autòctona, crim especialment nefand a hores d'ara, però —pel que sabem— desconegut el segle XVI.

Així les coses, és clar que no existeix un nacionalisme espanyol com la nació *fiere d'elle même*. En el millor dels casos, tot el que el problemàtic nacionalisme espanyol ha aconseguit de fer ha estat defensar l'existència d'una nació articulada al voltant d'uns objectius que l'enfrontaven amb ella mateixa. I, en conseqüència, no ha pogut florir una concepció compartida d'Espanya en la qual hi haja consens com a suport humà i material d'un ideal comú. Tot el que hi ha hagut han estat dues idees d'Espanya enfrontades i irreconciliables que han trobat formulació poètica en els versos famosos de Machado. I ja que hi han intervingut els poetes, grans encunyadors d'ideals nacionals, hom podria pensar que, en el fons, el nacionalisme espanyol és precisament aquest ésser dividit i enfrontat. Però aquest és el terreny esmunyedís de les paradoxes unamunianes, i amb

paradoxes es construeixen pocs nacionalismes robusts, amb himnes, banderes i soldats desconeguts, fills anònims de la Pàtria sempiterna.

Així que, de nacionalisme espanyol a la manera de les nacions *reussies*, se'n pot parlar més aviat poc. És impossible generar un nacionalisme a base d'un excepcionalisme negatiu. Perquè fins i tot els que diuen creure en una nació espanyola del tipus europeu/positiu, incorren en la contradicció de fer-ho damunt un fonament negatiu. O no és contradictori, alhora que pintoresc, que l'ideal intel·lectual de la dreta espanyola siga avui Cánovas del Castillo, un pessimista tan consumat i tan convençut de la decadència espanyola que volgué convertir Espanya en un contrafaïment de la nació que en bona part havia causat la seua ruïna? Per ventura la dreta no ha cregut sempre que les institucions, que enfonsen les arrels en el passat dels pobles, no són transplantables com la dacsà o les creïlles?

ELS NACIONALISMES EMERGENTS

Al mateix temps, deia més amunt, fóra ridícul afirmar que el nacionalisme espanyol siga de caràcter «emergent», per bé que potser no tan impossible com sembla a primera vista. Perquè hauria de ser ridícul, es pot explicar amb relativa facilitat: podem formular la peregrina idea que el nacionalisme espanyol és tan opressiu que no sols ha tractat d'absorbir i/o eixafar els nacionalismes gallec, basc i català, sinó també una mena de nacionalisme espanyol emergent més o menys relacionat amb el castellanisme. Aquest és, al

meu parer, el sentiment que glateix en el fons d'aquests confusos, quan no exquisidament minoritaris, nacionalismes castellanocomuners o leonès. Perquè, tanmateix, i malgrat aquest caire tan ridícul, no es pot descartar totalment, això és més complicat d'explicar i sols ho intentaré cap a la fi d'aquest article, després d'haver reflexionat sobre els veritables nacionalismes emergents que hi ha a Espanya.

Que són, com tothom sap, el gallec, el basc i el català, i que –per fer-ho breu– tractaré com si fossen iguals, tot i no ignorar les profundes diferències que hi ha entre ells, perquè, pel que fa als objectius que m'he traçat ací, comparteixen un tret que hi és essencial: el fet de no ser espanyols. No se m'escapa la dificultat lògica tan òbvia que té a veure amb el fet que no es possible definir una cosa per negació o mancança. Però això és irrellevant ací, per dues raons: primera, perquè si tota negació no és una determinació, tota determinació sí que és una negació, segons deia amb molta sagacitat Spinoza; i segona, perquè del nacionalisme es pot dir que troba (jo mateix, unes línies més amunt) la seua essència mateixa en la negació. No en la negació com un fet, sinó com una voluntat; no en el «no ser», sinó en el «no voler ser».

Que no és possible d'integrar aquests nacionalismes emergents que hi ha a Espanya en un nacionalisme espanyol millor o pitjor adobat, això es veu –sense anar més lluny– en la dificultat que hi ha per posar-los nom, per batejar-los, per donar-los l'ésser. Perquè les tres fórmules que conec són insuficients. Així, en primer lloc, dir-ne que són «nacionalismes espanyols» és absurd, i no perquè pense que l'expressió «nacionalisme espanyol» siga més indici-

ble, en el sentit analític del terme, que «nacionalisme català», «basc» o «gallec» (de fet, com ja he anunciat, dedicaré la darrera part d'aquest article a esbossar una possible forma de nacionalisme espanyol, potser perquè el nacionalisme siga per a les persones com l'aigua per als peixos), sinó perquè el nacionalisme és una condició totalitzadora, com l'ésser parmenideà: no poden coexistir dos nacionalismes nodrint-se de la mateixa nació.

La segona fórmula, que sol fer-se servir per pal·liar l'inconvenient tot just assenyalat, i també perquè algun nom caldrà donar-li a la cosa (car és així que jo vinc referint-m'hi), ço és, la dels «nacionalismes de (o a) Espanya», esdevé especialment esmunyedissa per tal com tracta de passar per alt el fet que l'únic nacionalisme que no té cabuda a Espanya siga l'espanyol. Les millors consciències, fins on puc albirar, han mirat de salvar aquest escull valent-se d'un curiós tripijoc: combatre els nacionalismes emergents en nom del «no nacionalisme». Dit en termes que ens acosten força a la patafísica d'Alfred Jarry, però que al meu parer formulen aquesta estranya pretensió segons la qual ser espanyol consisteix a no ser nacionalista de res. Si això té cap sentit, que vinga Ubú rei i que ho veja.

La tercera fórmula, que parla de «nacionalismes perifèrics», és la més maldestra de totes tres perquè, a més de no resoldre els problemes que susciten les altres, hi afegeix un element pressumtuós i àdhuc ofensiu. Perifèria, de què? Madrid, el suposat centre, ha estat –i és– capital d'Espanya durant tan poc de temps i d'una manera tan problemàtica que cal reforçar-la mitjançant manament constitucional. No recorde ara que hi haja cap altre país a

Occident en què es considere necessari d'emparar la capitalitat amb un manament constitucional. Perquè «perifèric» aquí sols pot ser entès en sentit geogràfic, car qualsevol altre ús metafòric fóra com afegir-hi, a l'insult, l'escarni.

Així doncs la cosa, els nacionalismes emergents, no té nom. Però això no treu que siga combatuda. I en aquest combat apleguen les forces contra l'enemic comú els dos intents de nacionalisme espanyol la portentosa naturalesa dels quals deu haver començat a intuir-se ja en el decurs d'aquestes línies atabalades: val a dir, les forces dels qui creuen que hi ha i –no faltava sinó– cal que hi haja un nacionalisme espanyol (a les quals, si se'm permet la comoditat del recurs, encara que siga en detriment d'una justícia estricta, consideraré la «dreta» i on tenen cabuda des de la nostàlgia dels *Tercios de Flandes* fins la barroeria de l'Espanya *cañí*) i les d'aquells que, com deia més amunt, afirmen ser espanyols no nacionalistes. Personalment, simpatitze molt més amb els segons que no amb els primers; però això no vol dir que em semblen més encertats. Compartesc amb ells el refús del nacionalisme, però em deixa bocabadat que de la negació del nacionalisme se'n derive una condició nacional i a més a més militant. Tot això és un embolic que espere aclarir al final.

En qualsevol cas, ambdues forces comparteixen els arguments contra els nacionalismes emergents. La qual cosa em permetrà tractar-les també com si fossen similars, sense ignorar-ne les diferències. Aquests arguments es plantegen en dos camps, el del dret positiu i el de la *Realpolitik* de l'era de l'europeïtzació i, més enllà, de la globalització. Podrien plantejar-se en un tercer, que a més seria primer

per importància, és a dir, el més ideològic de la filosofia del dret. Però aquest camp es deixa de banda amb molta cura, perquè mena a una conclusió literalment explosiva. Consideraré en concret l'argumentació en el dret positiu i en la *Realpolitik* global, però permeteu-me tan sols apuntar un aspecte de la naturalesa vidrenca del primer camp. Hom podria començar amb aquesta pregunta: els gallecs, bascos i catalans (o la part d'ells que Déu tinga a bé determinar), tenen dret a ser nacionalistes gallecs, bascos i catalans? És obvi que, atesa la consciència contemporània en matèria de drets, la resposta només en pot ser un «sí» rotund, fins i tot en boca d'aquells que en el seu fur intern ho neguen i que, si poguessen, acabarien amb aquests nacionalistes per la via que Franco acabà amb Companys. Sí, hi tenen dret. I aleshores hauran de poder també exercir-lo. Hi ha d'haver una via (i si no n'hi ha, caldrà cercar-la) per a exercir aquest dret, tret del cas que estem d'acord amb la idea que hi ha dues menes de drets: els que tenen eficàcia i els que no en tenen. Però ja comprenc que no podem estar-hi d'acord, perquè si uns drets poden ser ineficàços (i continuar sent drets), tots poden ser-ho. No cal que recorde ací el problema molt semblant que es planteja amb el malaurat «dret al treball» en l'estructura ideològico-constitucional de l'estat del benestar i que es resol tot dient que el terme «dret» en aquest cas és sols desideratiu, aproximatiu, metafòric; és a dir, que no és. Com que no es pot dir el mateix pel que fa al dret a ser nacionalista, aquest camp es bandeja amb tota cura.

I es planteja la qüestió en la segona instància, com si ja hagués estat resolt en la primera, en el terreny del dret positiu,

com un debat sobre el dret d'autodeterminació com a concreció o reducció jurídica d'aquest dret filosòfic a ser nacionalista. Les dues forces que esmentava més amunt, la nacionalista espanyola i l'espanyola no nacionalista, parlen amb una boca única en el seu raonament contra el dret d'autodeterminació. Els arguments que fan servir s'han dit i reït tantes vegades que fóra abusiú estendre's gaire més d'allò a què obliga un recompte succint de les seues raons, i que és com segueix: *a)* no-més hi ha drets individuals, no existeixen els drets col·lectius; *b)* és impossible, doncs, determinar el subjecte dels drets col·lectius sense incórrer en una reducció a l'absurd; *c)* l'anomenada autodeterminació dels pobles no és una altra cosa que una interpretació errònia del dret internacional, en tots els seus aspectes, normatiu, jurisprudencial i doctrinal; *d)* l'exercici del dret d'autodeterminació és, necessàriament, un abús de dret per tal com no accepta (ni en té cap obligació) una altra solució irreversible que la favorable, tot considerant la desfavorable una mera situació transitòria que justifica l'agitació permanent i un estímul per a la seua repetició *ad nauseam*; *e)* comporta un element totalitari, contrari als drets de la o de les minories.

No és aquest el lloc per rebatre aquests raonaments amb els oposats, puix que, sense aportar-hi res de nou, fóra repetir l'obvietat i avorrir el lector, al qual, no sense un cert càrrec de consciència, gose remetre a uns altres articles en què m'he ocupat d'aquest assumpte. Espere, tanmateix, que com a torna d'aquesta sobrietat se'm permeta d'afegir dos contra-arguments tot emparant-me en el fet que són nous o, si més no, és la primera vegada que

m'hi referesc per escrit. Són els següents: primer, vista en conjunt l'argumentació antiautodeterminista és molt difícil alliberar-se de la impressió que conté una bona dosi de sofisma, de *leguleyeria* i de mala fe; almenys tanta com la que demostren tenir-ne molts, si no tots, els nacionalistes. I espere que no se'm titllarà per això d'adorador del vedell d'or de l'equidistància. Jo mateix reconec que sóc un nacionalista espanyol. Però amb els meus arguments.

La segona novetat, de la qual no me n'havia adonat fins ara, tot i que podia haver-ho fet abans si no fos per la meua ignorància, es planteja en aquest mateix terreny del subjecte dels drets. Pot algú explicar quin significat té la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, considerada avui com un document fonamental de l'edifici creixentment sòlid del dret internacional humanitari?

Pel que fa al camp de la *Realpolitik*, europea primer i després global, hom pot assenyalar un fet curiós: l'argument és compartit no sols per les dues forces adés esmentades dels espanyols nacionalistes i dels no nacionalistes espanyols, sinó també per molts nacionalistes gallecs, bascos i catalans. I és compartit perquè es planteja en termes tan boirosos, imprecisos i, en el fons, mistificadors que, no volent ningú confessar què pretén realment dir amb ell, arribats al moment oportú, que sol ser cap al final del programa, tertúlia o col·loqui, tothom l'invoca amb la mateixa complaença amb què entonen el *Gaudeamus igitur*. Diu aquest argument, si és que se'n pot dir així: quin sentit té avui, al final del segle xx i del segon mil·lenni (i a l'inici del xxi i del tercer, hi afegesc jo) cap nacionalisme quan és palès que l'estat nacional

ha perdut la seua raó de ser, trepitjat per l'esperit de Carlemany a Europa i de Bill Gates a l'ample món? Doncs bé, si cal prendre's seriosament aquesta invocació, la resposta només pot ser-ne una: efectivament, quin sentit? Doneu-ne una resposta i vegeu si satisfà a tots els qui fan la pregunta. Perquè si té cap sentit, serem on érem al començament; i si no en té cap, llavors, de què –i per què, sobretot per què– estem discutint?

MALGRAT TOT, UNA FORMA NOVA?

Tornem, ni que siga un moment, al tema del títol, que no era consideracions sobre el nacionalisme espanyol, sinó sobre la pregunta relativa a les noves formes d'aquest interessant fenomen. Perquè, vista amb desapassionament i amb un punt d'ironia l'evolució del país el darrer quart de segle, és curiós que es plantege la pregunta, si se sap que el nacionalisme espanyol no té forma, car en el millor dels casos, com hem vist, en tindria dues, que –en qüestions de nacionalisme– és com no tenir-ne cap. I, a més, bé està. N'hi ha prou amb observar com les dues forces polítiques majoritàries, ambdues consignatàries d'una de les dues consciències nacionals, són incapaces de posar-se d'acord per a salvaguardar l'existència d'allò que diuen venerar per davant de qualsevol altra consideració, ço és, la Nació (de la qual, tanmateix, no deixen de parlar-ne), per a comprendre que ací, de nacionalisme espanyol, no n'hi ha. Per això és curiosa la pregunta per les seues «noves formes». És com si tots estiguéssim a l'aguait del que seria una novetat en la història del país.

Aquest és el cas, per exemple, de les dues formes velles, que totes dues afirmen que són noves. L'esquerra, assegurant que no és la dreta i que porta en la motxilla l'engalipada (conegut també com a «projecte» en l'argot polític contemporani) d'un nacionalisme espanyol, si fa no fa a la manera com tot soldat de Napoleó portava en la motxilla el bastó de mariscal de camp. Aquest nacionalisme és nou, segons que sembla, no perquè ho siga com a tal, és a dir, perquè siga de data o encuny pròxim, de naixença recent, sinó perquè, tot i tenir ja una llarga tradició, no ha pogut mai arrelar al *solar patrio*, dominat tradicionalment per un altre nacionalisme, el de la dreta, que Déu confonga.

La dreta, al seu torn, argumenta la novetat del seu nacionalisme tot afirmant que ja no és la mateixa, que ha canviat, que –per exemple– ha canviat Cánovas per Azaña. Ni més ni menys. I Anglaterra com a model pels Estats Units; car la dreta sol apuntar-se al vencedor, encara que siga en detriment de la claredat mental i, segurament, de la moral. Perquè ja s'ha d'estar molt confós, mentalment i moral, per voler fonamentar un ideal nacionalista no sobre la desinteressada imitació de les virtuts d'un poble (signifique això el que signifiqui; per exemple, quan els cretencs miraven els egipcis, els grecs els cretencs, els romans els grecs, i tota la resta els romans) sinó sobre la identitat descoberta de dos partits, d'una classe, d'uns interessos, doncs, ben materials.

No deixa de tenir gràcia que ambdues «noves» formes de nacionalisme espanyol es posen en oferta en lluita enfront dels nacionalismes no espanyols emergents. És com si volguessin donar-se la raó a si mateixos quan, davant aquests, deixen

anar l'advertiment gemegaire que el nacionalisme (emergent) només sap definir-se per exclusió i, àdhuc, per refús; un argument que qualifica sibil·linament tot nacionalisme (tret del propi, per descomptat) de feixisme. Perquè tota exclusió i tot refús es formulen en política a través de la dicotomia schmittiana d'amic-enemic, i ja se sap que Carl Schmitt porta tard o d'hora al nazisme. O hi portava fa uns anys i ara potser ja no, atès com canvien els temps. Dic que te gràcia aquesta circumstància perquè no veig com podrien lliurar-se de la mateixa acusació els intents d'articular un nacionalisme espanyol. La qual cosa no és sinó la conclusió visible d'aquesta impossibilitat que un intueix sempre que els espanyols d'un o altre bloc nacionalista neguen el pa i la sal als seus congèneres gallecs, bascos i catalans, és a dir, que és impossible atacar un nacionalisme en nom d'un altre perquè tots són, en essència, iguals.

Es podria argumentar, en contra d'aquesta darrera observació, que, en veritat, el nacionalisme espanyol, pel fet de ser el primer constituït té, no pas un dret millor, segons la vella màxima romana que fóra absurda ací, sinó l'avantatge d'allò conegut, la comoditat d'allò que és, la inèrcia d'una realitat quotidiana que no demana un altre esforç que d'adaptar-s'hi, però res que obligue a pensar. Aquest és un argument en què ressona la ideologia del sentit comú, que acusa tots els altres de ser un perill potencial per tal com si tot canvi pot ser per a bé, també pot ser per a mal. Però aquest argument, encara que no ho sembla, ens porta a àmbits massa abstractes, en els quals allò que es discuteix és l'actitud que pren cadascun de nosaltres davant l'evidència que la nostra història (tota la

història) no és una altra cosa que una successió de canvis en la qual no es respecta literalment res. Canvien els partits, els governs, els països, les idees, les grans teories i fins els déus. No hauria de canviar Espanya?

Cosa que em duu finalment a formular la meua proposta de nacionalisme espanyol, puix que, en intuir que el nacionalisme és consubstancial als éssers humans així que formen grups de més de dos (una cosa diferent és que tinga una forma o una altra, o no cap), caldrà també que explique quina és la meua.

Abans, però, permeteu-me de concloure amb la meua idea de les formes esmentades, diguent tan sols que, per més que s'escarrassen, no aconseguiran ser noves de cap de les maneres, perquè ambdues neguen de soca-rel i sense embuts el dret d'autodeterminació.

Que és l'element que donaria al nacionalisme espanyol la seua novetat i allò que permet parlar d'una forma nova d'aquest sense fer giragonses retòriques. Aquesta nova forma, que, d'altra banda, ja existeix i té nombrosíssims adeptes a Espanya, als quals els polítics i els seus intel·lectuals no deixen expressar-se, accepta el dret d'autodeterminació amb totes les seues conseqüències.

Tampoc és el cas ací d'entretenir-nos amb un debat sobre l'articulació pràctica d'aquest dret, que pot trobar-se en altres llocs. Sols voldria recordar que, si guen quines guen les mesures pràctiques, la seua formulació ha de regir-se per la bona fe. El debat polític només és digne i fecund quan és de bona fe i, a més a més, parteix del convenciment que la prova de la mala fe de l'adversari no justifica mai la pròpia.

Té sentit parlar de nacionalisme espanyol i reconèixer alhora el dret d'autodeterminació? Evidentment que sí. I, en cas d'exercir-se aquest dret, què en restarà, d'Espanya? El que en reste i vulga continuar diguent-se Espanya. I si no en resta res perquè ningú vol continuar diguent-se Espanya? Doncs tampoc, evidentment, no passaria res. Té sentit, sobretot, perquè parteix de la idea que la nació, si ha de ser alguna cosa, sols pot ser-ho lliurement i voluntària, almenys per l'acceptació lliure i voluntària dels seus membres, fills o qualsevol que siga el nom que es done a les seues parts components individuals i això comptant-los a tots, a quasi tots, a moltíssims, a la meitat més u..., això són afers que poden ser debatuts entre gent civilitzada. Perquè els qui voldrien que entenguem el seu patiment davant la idea de l'esqueixament de la seua nació o els qui demanen la nostra solidaritat per entendre la humiliació que senten en ser considerats membres d'una nació en què no volen estar, o a la qual potser odien, també podrien fer un esforç i entendre l'angoixa que sentim els qui ens considerem part d'una nació capaç d'obligar a uns altres a ser-ho en contra de la seua voluntat.

Convertir la condició d'espanyol en voluntària gràcies al reconeixement de l'autodeterminació és l'única forma que se m'acut de fer-la atractiva, o si més no de fer-me-la atractiva a mi. I si això és així, res deu tenir d'estrany que gose creure que també pot ser atractiva per a molta altra gent, incloent-hi molts nacionalistes gallecs, bascos i catalans als quals, com a mi (i sospite que com a tots, però no n'estic segur), els agrada més poder ser que no ser, triar que no haver estat triats.

Durant una temporada vaig sentir una certa simpatia per la fórmula, que sembla inspirada en aquest mateix ànim innovador, d'«Espanya, nació de nacions», de la qual, si no vaig molt errat, en són, o n'han estat, els principals defensors Gregorio Peces-Barba i Miguel Herrero de Miñón. Palesa un intent ben intencionat de resoldre la contradicció entre el nacionalisme espanyol –al qual no es vol renunciar– i els nacionalismes emergents –als quals es pretén reconèixer en la plenitud de la seua essència i els seus drets–; i té així mateix l'avantatge d'ancorar-se en la suposada experiència històrica d'Espanya com a mare pàtria de les nacions hispano/ibero/llatinoamericanes. Tanmateix, una reflexió més aprofundida em duu a concloure la seua insuficiència en qualsevol sentit que no siga aquell purament metafòric amb què de vegades es fa servir l'expressió «rei de reis». Així ho va advertir en el seu moment Jordi Pujol, en rebutjar aquesta pretesa nacionalitat supranacional d'Espanya i reduir-la a la condició d'estat, amb una distinció que es fa ressò de la diferència que feia Tönnies entre *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*.

La «nació de nacions» és una entelèquia perquè o bé designa un procés en el qual les nacions en plural acaben esdevenint Nació en singular, a la manera de la reproducció per espores i en detriment de l'existència de la Nació primigènia, o bé una situació en la qual només té existència aquesta darrera i les nacions no tenen veritable condició de tals als ulls dels seus nacionalismes respectius i sols poden ser designades així en el mateix esperit, si fa no fa, en què parlem de la nació esquimal, de la maorí o de les diferents nacions dels indis de l'Amazònia.

D'altra banda, la fórmula només té sentit veritable en la mesura que la nació composta reconeix el dret d'autodeterminació de les nacions que la componen i, doncs, el de la seua secessió, amb el mateix respecte que els espanyols diguem que professem avui per la independència de les nacions de l'altra banda de l'Atlàntic. Cosa que no crec que siga compartida per tots els defensors de l'expressió, puix que condueix a considerar la nació espanyola d'una forma tan laxa que inclou totes aquelles repúbliques transatlàntiques, almenys les de parla espanyola. Per això podria començar a pensar-se de constituir la nació espanyola en els termes de voluntarietat que ací s'han propugnat, despullada incipientment de la seua determinació jurídica coestatal en què es troba tan a desgrat.

Duria una mica més enllà la meua proposta, però tem que se m'acuse d'utòpic, cosa que –com és ben sabut– constitueix una de les formes més socorregudes de tallar de soca-rel qualsevol debat polític quan comença a ser un xic interessant. Així que ho deixe ací, ara com ara. Espere que aquesta forma de nacionalisme espanyol civilitzadament voluntària i inclusiva el faça més interessant, fins per als que professen alguna de les formes dels nacionalismes emergents. L'únic inconvenient que presenta és que els altres nacionalismes espanyols la consideren, com solen fer, «traïdora» (amb aquest llenguatge que de seguida ens posa en la pista del caràcter confessional i sentimental dels nacionalismes) o que, fins i tot, en diguen «nacionalisme antiespanyol» i heus-nos ací servint ja l'Anti-Espanya.

De què em deu sonar a mi, això?

Traducció de Jaume Soler